

RIIGIKOGU

IV koosseis.

VII istungjärk.

140. koosolek.

24. aprillil 1931.

Sisu:

1. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.
2. R. Penno erakorraline teadaanne kinnisvaramaksu tõusmise kohta.
3. Korterite vahetalituse ja üüride korraldamise seadus — Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma ettepanek.
4. Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seadus — redaktsioon.
5. Avalikkude õppeasutuste ja õigustega erakoolide õppejõudude tasude seaduse muutmise seadus — III lugemisel.
6. Eesti Vabariigi 1926/27. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — II lugemisel.
7. Eesti Vabariigi 1927/28. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — II lugemisel.
8. Tallinna telefoni-keskjaamade laiendamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.
9. Seadus pensioniõiguslike isikute palgast kaheprotsendilise mahaarvutuse kohta pensionikapitali heaks — II lugemisel.
10. Sisemiste veeteede korraldamise ja selleks krediidi määramise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.
11. Rannasadamate arendamise ja selleks krediidi määramise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.
12. Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seaduse Välisministeeriumi osa muutmise ja täiendamise seadus — II lugemisel.
13. Asunduskapitali 1931./32. a. eelarve — II lugemisel.
14. Avalikkude algkoolide seadus — II lugemisel.

Koosoleku avab Esimees **K. Einbund** kell 17.20 min.

Sekretäri kohal sekretäri esimene abi
A. Tõllassepp.

1. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.

Sekretär: Riigikogu juhatus andis:
1. riigi eelarve seaduse täiendamise seaduse rahaasjanduse komisjoni;

2. riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse muutmise seaduse maakomisjoni;

3. Piirisaare tuleõnnetute laenu seaduse rahaasjanduse komisjoni.

2. R. Penno erakorraline teadaanne kinnisvaramaksu tõusmise kohta.

R. Penno: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Maal on meeled ärevalt käesoleval kevadel laialisaadetud kinnisvaramaksu teadaannete pärast. Nimelt on kõigi ootuste vastu just kinnisvaramaksud tõusnud üksikutes maakondades, eriti Põhja-Eestis — Harju-, Viru- ja Järva maal — keskmiselt umbes 8 miljoni senti võrra. (V a h e l h ü ü d e d. — J u h a t a j a koputab haamriga.) Minul täpseid andmeid ei ole, sellepärast et kinnisvara ametist, kuhu poole pöörasin, täpseid kokkuvõtteid saanud ei ole. Aga kõigi üksikute maakondade kokkuvõtted, mis maavalitsuste poolt tehtud, sisaldavad võrdlemisi suurt kinnisvaramaksu tõusu. Kuna kõik teised põllumajanduse üksuste maksumad on konstrueeritud nii, et nad on ripuvad kinnisvaramaksust, siis loomulikult on oodata sellega üldist põllumajanduse maksude tõusu. Põllumajanduse maksukoorem üldiselt suureneb samal ajal, kus herra rahaministri teate järgi, mille ta meile eelarve puhul teatavaks tegi, põllusaaduste hinnad keskmiselt on 30% langenud. Sellepärast on sarnane maksude tõstmine eriti ülekohtune ja raske. Pealegi on maksu teadaannetes palju aritmeetilisi vigu ja suuri eksitusi sees, mis üldiselt rahva pahameelt seda enam suurendab. Esimesed maksutähtpäevad on käes, ja siin on paratamata vajalik, et valitsus kiires korras abinõusid tarvitusele võtaks, et kõigepealt maksuteadaanded, mis vigaselt välja arvestatud, parandataks, aga peaasi, et maksukoorem mitte ei tõuseks. Riigikogu omalaljal, kui ta selle seaduse vastu võttis vastavate kalkulatsioonide põhjal, võttis vastu ka vahekorrad, millised uute hindamiste alustel nüüd kindlaks määraksid maksu, nimelt et kinnisvaramaks Põhja-Eestis pidi samasugune olema nagu Lõuna-Eestis: 21 senti puhtakasurublalt. Kuid nähtavasti ebatäpsete andmete tagajärjel on osutunud see maks kõrgemaks. Eelmise valitsuse ajal esitati koguni eelarves vähem summa selle maksu kohta, nimelt oli arvata, et kinnisvaramaksust mitte täp-

selt seda summat sisse ei tule, mis eelmisel aastal. Riigikogu suurendas küll seda maksusummat, aga nagu näha nüüd, on olukord siiski nii, et selle maksuga ei ole asjad päris korras. Üksikute kohtades on maksud tõusnud kuni viiekordseks.

Mina oma erakorralist teadaannet tehes sooviksin küll, et Vabariigi Valitsus selle küsimuse kiiremas korras lahendaks, enne maksutärminite lõpulikku saabumist, sest need täriminid on kahte ossa jagatud, kevadine ja sügisene maks, et siin võimalik oleks veel teatud korrektiivse sisse viia, ja et vähemalt meie seda kätte saaksime, et maksukoorem maal väga raske majanduslikul kitsikuse ajal mitte ei tõuseks.

Põllutööminister A. Jürman (korra kohta): Ma teen ettepaneku, avada läbirääkimised erakorralise teadaande puhul.

Ettepanek võetakse vastu.

Põllutööminister A. Jürman: Rkl. härra Penno erakorralise teadaande puhul kinnisvaramaksu asjus oleks mul järgmist teatada. Kinnisvarade hindamine võeti ette umbes 6 aastat tagasi ja alustati vastava seaduse põhjal tööd. Selle töö tulemused, kokkuvõtted, selgusid käesoleval aastal. Kuid praegu tehtud tööd, mis kestis 6 aastat, muuta ehk selles suuri parandusi läbi viia, on raske. Mul ei ole veel praegu andmeid selle kohta, et tõesti kinnisvaramaksude määramise tagajärjel on seisukord muutunud sarnaseks, et maksud maakohtades tõusid mitmekordseks. Ma lasin ametkonnas uurimisi ette võtta, kuid kahjuks ei saa ma praegu neid uurimisi tagajärgi ette kanda, need ei ole mul käepärast, kuid üht võin öelda, et kerge seda praegu ümber korraldada ei ole. Selle töö ümbertegemine, mis kestis 6 aastat ja läks maksma mitte 10, vaid umbes 200 miljonit, ei ole kerge. Siin võiks ainult üht süüdistust tõsta, et õigel ajal ei ole kontrollitud ega valvatud tegevuse järele, kas kinnisvaramaksude tõstmine praegusel kujul on võimalik ja kas seda tööd edasi jätkata, või oleks õigel ajal tulnud tööd katkestada ning uuele alusele rajada, ja siis oleksid ka tagajärjed teised olnud.

K. Tonkmann: Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Penno erakorralise teadaande peale on raske otsekohe sellepärast täpselt vastata, et see küsimus ei olnud enne teada. Kuid siiski ma püüan lühidalt selle teadaande puhul mõnda asjaolu selgitada, mis käesoleval korral hädatarvilik on. Minu mäletamise järgi umbes... (Vahelhüüe.) 6—7 aastat tagasi, täpselt ma ei mäleta, kui Väljas-

pool linnade ja alevite administratiiv-piire asuvate kinnisvarade hindamise seadus rahaasjanduse komisjonis ja Riigikogus arutamisel oli, siis juhtisid põllumeeste kogude rühma liikmed selle peale tähelepanu, et 1) on hädavajalik õiglast ja täpset maade hindamist ette võtta, ja 2) kui maade hindamine läbi viiakse, siis missuguse tariifi alusel maamaksud määratakse. Sel korral seletati valitsuse poolt, et maahindamise alused saavad määratud Liivimaa riütelkonna poolt vastuvõetud 1904. või 1905. a. määruste põhjal ja mis Lõuna-Eestis maksma pandud... (Vahelhüüe.) Aastanumbreid ma ei mäleta, siin võib olla eksitus, aga see oli umbes nii. Sel korral ütlesime meie, et need maahindamise alused ei saa enam õiged olla sellepärast, et põllumajanduse edenedmine ja maatulukuse mõiste on nüüd hoopis teistsugune. Sel ajal loeti põllumaa, heina- ja karjamaa võrreldes üksteisega hoopis teistsuguses hindamise vahekorras. Samuti juhtisime tähelepanu sellele, et maaparanduste läbi tehtud töid ei tohiks mingil tingimisel kinnisvara hindamise juures aluseks võtta ega nende põhjal kinnisvara hinnata, sest maaparanduse läbi saadud maatulukus võetakse arvesse tulumaksu juures, kuna maa peaks hinnatud saama selles olekus, mis põhi ja pind looduslikult väärt on, ja palju muid niisuguseid asju oli, mille peale meie sel korral tähelepanu juhtisime. Kuid siis vastati meile, et maahindamise alused ja tariifid oleval õiged, ja veel rohkem, öeldi, kui selles vigu peaks olema, siis lubati neid parandada. Ning selles heas usus ja lootuses olime meie selle eelnimetatud seaduse vastuvõtmise poolt, et Põhja-Eestis adrasajandikkude asemel maad puhtakasurubladele õieti hinnatud saaksid, sest oli igalühel päevaselge, et Põhja-Eestis maad õieti hinnatud ei olnud. Siin pidi uus hindamine tulema. Kui maahindamist toimetati ja talunikudelt küsiti maahindamise juures, kas teie nende ja selle maa klassidesse jagamise poolt või vastu olete, siis ei osanud sel korral lihtsad talumehed öelda, kas hindamine oli küllalt õige või mitte, (Vahelhüüe.) sest keegi ei teadnud maamaksu suurust, mille alla hinnatud maa kuuluda võib. Iga maapidaja oli kindlas lootuses, et ebaõiglane vahekord, mis maahindamise suhtes Põhja-Eestis oli, kaob. Riigi eelarvete arutamise puhul olen kinnisvarade hindamise ameti eelarve juures kaks või kolm aastat järgimööda sõna võtnud ja küsinud, kuidas on maade hindamistega lugu, kas on võimalik maahindamist kiiremini läbi viia ja missugused on hindamise tulemused? Sel korral seletas kinnisvarade hindamise ameti juhataja härra Tiitso, et maahindamise töötulemused ei

saa neid tagajärgi anda, mis nad andma peaksid. Seda sellepärast, et Liivimaa rüütelkonna poolt maksmapandud tariif ei ole enam meie oludes maapidajatele maksu määramiseks õiglane ja vastuvõetav. Seda seletust kuulsid sel korral Riigikogu liikmed ja ka selleaegne põllutöominister, kes koonduse erakonda kuulus. (V a h e l h ü ü e.) Kuulge, härra Köster, mina räägin nii kuidas asi otsekohe oli. (V a h e l h ü ü e.) Ärge mind segage, laske ma kõnelen. Ma juhtisin oma kõnede kaks aastat maahindamise küsimuses põllutöoministri tähelepanu riigi eelarve arutamise puhul, ja kes selle peale ei reageerinud, see oli selleaegne koonduse erakonnast põllutöominister. Ma puudutan sel korral seda küsimust sellepärast, et maahindamise tulemused meie talumajandusele väga tähtsad on, millest olenevad maksu suurused ja muud koormatused. Põllutöominister peab eriliselt selle eest valvel olema, kuidas ja missugused maksud põllupidajatele peale pannakse. Ma ei eksi, olen ka Riigikogus, riigi eelarvete arutamise puhul koonduse erakonda kuuluva põllutöoministri saamatuse peale tähelepanu juhtinud, ja nüüd praegusel korral tuleb koonduse ridadest rkl. härra Penno kõnetooli ja annab erakorraliselt teada, et vaadake, missugune ebaõiglus praegu kinnisvarade hindamise tagajärjel on tekkinud, ja püüab selle süü praeguse valitsuse kaela ajada. See ei ole õige, vaid see ebaõiglane maahindamine on teie täiel teadmisel sündinud ja juba alguse saanud sealt, kuhu praegu teie tähelepanu juhtisin. Maade hindamise küsimuse lahendamise oleks sel korral mitu korda kergem olnud kui praegu, sest töö oli alles pooleli.

Kinnisvarade hindamise ameti juhataja seletuse järele on maade hindamine läinud üle 200 miljoni sendi maksma. Tulemused on niisugused, mida meie ei oodanud. Ümberhindamine on vajalik. Juhin teie tähelepanu selle peale, et Põllutöominister maahindamise ümberkorraldamise küsimuse umbes 1½ nädalat tagasi üles tõstnud ja selle lahendamisele taga asunud. Kuid üht pean ütleva, minu arusaamise järele on see kulukas töö ja raske, aga ta tuleb läbi viia. Kriipsutan veel kord alla, et vigane on selles, et maade hindamise ajal, kui põllumeeste kogude rühma poolt see küsimus üles tõsteti, põllutöominister ei arvanud seda tähelepanuväärse olevat, ei pandud rõhku selle peale, vaid arvati, et asi on korras, ja nüüd tulete oma tehtud töö üle kaebama ja süüdi teiste kaela veeretama. (V a h e l h ü ü e.) Hindamise seadus on Riigikogu poolt vastu võetud, tariif Liivimaa rüütelkonna poolt maksma pandud, mis õiglane Põhja-Eesti kohta ei ole, millest mina

kogu aeg kõnelenud olen ja mille peale olen tähelepanu juhtinud.

R. Penno: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui nüüd meie ridadest mõnesugune tähelepanu-juhtimine valitsusele tuleb, siis sealt paremalt tiivalt inimesed võtavad otsekohe seda etteheitena ja ütlevad ja kurdavad, et kõik, mis siin juhtunud ja tehtud, on kõik meie, asunikkude, tehtud. Meie oleme kuulnud, lugupeetud Riigikogu liikmed, kuidas sealt sel ajal, kui meie ridadest põllutöoministrit ei olnud, vaid meie esitajad olid mujal, kõik need põllumajanduslikud küsimused veeretati Majanduseministri peale, sest ta oli meie ridadest. Kuid ega see ei ole kellegi asjalik argumentatsioon, ja sellega ei saa öelda, et üks või teine küsimus halvasti on tehtud. Minu teadete järgi kõige selle halva alus on see mineval aastal vastuvõetud seadus, milles kõik koos meie siin süüdlased oleme, niihästi teie, põllumeeste kogud, kui ka meie, terve Riigikogu sellepärast, et meie võtsime vastu seaduse, millega teatav koefitsient määratud selleks, et boniteedi alusel saadud puhtakasurubladele anda reaalne maksustamise alus. Ja nii nagu selgub, ei ole need kokkuvõtted mitte katastriametist, kust need kokkuvõtted tulema oleksid pidanud, ja nende kalkulatsioon ei ole nii täpne olnud, ja nüüd on selgunud, et see koefitsient on kõrgeks osutunud. Ma olen lühikest aega olnud seal komisjonis silm-silma vastu härra Martinson'iga, siin on rida inimesi, kes alamkomisjonis neid asju arutasid. See ei ole kellegi vaidluseviis, nii tuua küsimusi esile, et vaadake, kunagi on eelarve puhul keegi midagi kõnelenud. Seaduse oleme siiski ühiselt vastu võtnud. Erakorralises teadaandes ma tõin välja asjaolud, mida ka lugupeetud eelkõneleja rkl. Tonkman on pidanud omalt poolt tõendama, et maksud on osutunud kõrgemateks kui arvati. Üldiselt, nagu näeme valdade kokkuvõtetest, kinnisvaramaks tõuseb umbes 8 miljoni sendi võrra, s. o. 15—20% kinnisvaramaksust. Kinnisvaramaksu järgi määratakse tulumaks, sest maapidajail ei ole raamatupidamist, ja kinnisvaramaks on selle juures aluseks. Siis sellega üldiselt suureneb põllumehe maksukoorem, ja sellele olen eriti tähelepanu juhtinud. Härra Põllutöominister ütles, et vaadake, kui aluses vigu on, siis oleks pidanud seda varem nägema ja ära parandama. Seaduses on öeldud, et puhtakasurubla järele võetakse 21 senti kinnisvaramaksu. Seda ei saa aga Riigikogu ilma vastavate andmeteta läbi viia. Mina ei oleks tarvitsenud erakorralise teadaandega tulla, vaid meie rühm oleks võinud vastava seaduse esitada. (V a h e l h ü ü e.)

Vaadake, see ei ole mitte nii. Härra Põllutööminister eitas, et neid andmeid ei ole. Minu rühmakaaslased on täna tema poole pööranud ja on umbes niisuguse vastuse saanud, nagu täna siin kuulsime. Seepärast on päris selge, et siin parandus läbi viia tuleks.

Mis aga ajalukku puutub, siis pean tähendama, et väljaspool linnade ja aleвите kinnisvarade hindamise maksu korraldus on vastu võetud I Riigikogu ajal ja see muudeti II Riigikogus. Sel ajal oli meie rühm väike, ja meid ei olnud valitsuses, ning on loomulik, et meie neid kalkulatsioone teha ei saanud. Hiljem on neid aga veel muudetud. Ma tuletan ajalugu eriti selles mõttes meelde, et 1929. a., peale seda, kui võeti vastu ministreerimise korraldamise seadus, liideti katastriamet, õieti endine kinnisvarade hindamise amet, Põllutööministreeriumi maamöödu osakonnaga, ja sellest ajast peale, kui see Põllutööministreeriumile allus, ei ole igatahes meie inimesed selle juhtimisest osa võtnud. Siin aga seletada, et asunikud on süüdi, ja kogumeestel ei ole mingit süüdi, ei ole õige. Mina ei ole sugugi selles mõttes välja tulnud, vaid minu erakorralise teadaande sihtis sinna poole, et valitsuse tähelepanu hädale juhtida ja mõjuvalt kaasa kõnelda, et selle korraldamine ei hilineks. Sest kui maksustamine on läbi viidud ja teised maksud selle alusel korraldatud, siis ometi ei saa siin midagi teha. Ja sellepärast ma arvan, et kui meie ühisel arvamisel oleme, tähendab niihästi parem kui pahem tiib, võiksime küll selle sooviavalduse vastu võtta. Ma teeksin ettepaneku:

„Ära kuulates R. Penno erakorralise teadaande ja sellele järgnenud läbirääkimised, Riigikogu avaldab soovi, et Vabariigi Valitsus tarvitusele võtaks abinõud selleks, et kinnisvaramaks väljaspool linnade ja alevite piire üldiselt ei tõuseks.“

Ma tahaksin heameelega avaldada soovi, et kinnisvaramaks alla läheks, aga eelarves on summad sees, ja ma ei taha niikaugele minna, et ettepanekuga valitsusele raskusi teha. Loomulikult peaks ta alla minema, sest meie majanduslik seisukord on halvemaks läinud. Nagu härra Majanduseminister tähendas, on hinnad langenud umbes 30%. Mis siin valitsusel teha tuleks? Kõigepealt ma tähendan, peaks valitsus kontrollima väljasaadetud teatelehti, sest nii nagu selgub maksuametist, on need puudulikult koostatud, seal on aritmeetilisi vigu sees, ja valitsus peaks kontrollima, et see asi vormiliselt korras oleks. Teisestküljest peaks valitsus vastava seadusnõualliga tulema, milles määrataks maksustamise koefitsient väiksem, — ja siis oleks asi korras.

O. Köster: Lugupeetud Riigikogu liikmed. Mina võtsin sõna õieti mitte niivõrt kõnelemiseks, kuivõrt faktiliseks märkuseks. Meil on Riigikogus harilikuks nähtuseks saanud, et küsimuse põhimõttelikult arutuselt püütakse vaielused viia isikute peale. Ma ei tea, kas sellepärast, et asja sisult tähelepanu ära pöörata, või on see lihtsalt paha komme. Seda püüdis ka täna rkl. härra Tonkman teha, kus ta viipas meie rühma poole, tahes näidata, et tema olevat siis sellest asjast rääkinud Riigikogus tol ajal, kui meie inimene olevat põllutööministriks olnud. Sellejuures ta ei näidanud, et missugusel aastal tema kõnelemine võis olla, ja missuguse eelarve puhul ta seda võis teha. Pean aga ütleva, et kinnisvarade hindamise amet allus rahaministeeriumile, ja rahaministeerium pidi juba selle eest hoolitsema, et temale alluvad asutused õieti töötavad, ja küsimuse lahendamine oleks pidanud eeskätt kuuluma just selle asutuse asjas rahaministeeriumile, mida tol ajal põllumeeste kogude mehed juhtisid. Samuti peaks teada olema, et sel aastal, kui seadus teoks sai, see oli vist 1923. aastal, kes oli siis Riigivane maks ja rahaministriks. Ma ei taha siinkohal sugugi öelda, et põllutööminister ei oleks pidanud ka asjast huvitatud olema. (V a h e l h ü ü d e d. — J u h a t a j a k o p u t a b h a a m r i g a.) Siis kui seadus teoks sai, siis oli. (V a h e l h ü ü d e d.)

Kinnisvarade hindamise peakomisjonis, kust osa võtsin esindajana ühe põllumajandusliku asutuse poolt, kuid olles tol ajal põllutööministriks oli mul võimalus sellele küsimusele tähelepanu juhtida, see oli vist 1927. aastal. Kuid seal tähendati tol ajal, et kuna töötulemused ei olevat selgunud, vara olevat sellest rääkida. Öeldi, kui töö läbi viidud, siis vaatame, missugused parandused on töötulemusesse vaja viia. Nüüd on kokkuvõtte käes ja asi halb. (V a h e l h ü ü e.) On näha töötulemused, ja sellepärast peaks olema Riigikogu ühine soov, et see üleminekuvormel, mille rkl. Penno esitas, vastu võetaks. Tänavuaastases eelarves, kui ma ei eksi, olid ette nähtud kinnisvaramaksudest sissetulevad summad vähemad, kuid praegune valitsus on neid suurendanud, ja sellepärast pidi tulema kinnisvaramaksudest suurem summa sisse, kui see esialgu kavatsatud oli.

Mul jääb ainult soovida, et rkl. Penno sooviavaldus vastu võetaks, et selle tagajärjel olukord maal paraneks, ja et võrdlemisi ärev meeoleolu saaks tasandatud.

K. T o n k m a n: Austatud Riigikogu liikmed! Kõigepealt pean tähendama, et küsimus läheb ikka selgemaks ja selgemaks, et koonduse Riigikogu rühm on

selle asjaga hiljaks jäänud. Hiljaks jäänud sellepärast, et koonduse rühmast oli sel korral põllutöominister, kui maade hindamist toimetati. Ta oleks pidanud valvel olema, et põllumajandus võiks edeneda ja mitte ebaõigete seadustega maksu kui ka muude raskuste alla ei satuks. Ma pean veel kord alla kriipsutama, et põllumeeste rühm juhtis selleaegse põllutöoministri tähelepanu maade hindamise väärnähtuste peale, mis teie ise nüüd õigeks tunnistate. Sel ajal teie ei pannud seda tähele ja nüüd tagantjärele olete targad. (V a h e l h ü ü e.) Ma ütlesin juba, et üksikul Riigikogu liikmel ei ole võimalik tervet kantseleid siin puldis pidada, et öelda kohe, millal see oli. (V a h e l h ü ü e.) Ma võin kindlasti öelda, et see nii on, et teie olete hiljaks jäänud ja tagantjärele tahate oma jälgi segada. Teiseks olete hiljaks jäänud sellepärast, et praegune Põllutöominister härra Jürman on selle küsimuse üles võtnud ja ebaõiged maade hindamisi ümber korraldama hakanud. (V a h e l h ü ü d e d.) Kas lühikest või kauemat aega, — Põllutöoministeerium oli hulga aega teie rühma inimese juhtida. (V a h e l h ü ü e.) Majanduseministeeriumi ei ole kunagi meie inime juhtinud, nagu Teie tõendate. (V a h e l h ü ü e.) Vestel oli 1922. või 1923. a. (V a h e l h ü ü e.) Seadus ei ole praegu kõne all, vaid maahindamise tagajärjed, missugune hindamine Liivimaa rüütelkonna tariifi järgi maksta pandud. Nüüd arvab koonduse erakonnast härra Penno, et antagu üks väike seadusenovell välja, ja asi on korras. Aga ma toon teile ühe näite. Minul on kaks talu kõrvuti, peaaegu ühesuurused, headuse poolest ühesugused, ja adrasajandikke oli ka peaaegu ühepalju. Aga teisel talul on uue hindamise altsel ligi kolm korda maksu tõstetud ja teisel kolm korda vähendatud. Kuidas te nüüd saate öelda, et võtame seaduse novelli vastu ja arvame teatud protsendi ühevõrdselt kõigil maha. Tähendab, et teise minu talu pealt langeb kinnisvaramaks hoopis ära. Või võtame näiteks Kirbla ja Vaikna vallad. Need kaks valda on kõrvu. Vaikna vallas on kinnisvaramaks tõusnud 1.000 krooni, aga Kirbla vallas on kinnisvaramaks tõusnud 200 krooni valla kohta. Vaikna vald on Kirblast poole vähem. Kuidas saab siis siin öelda, et anname välja seadusenovelli ja võtame teatud summa maha? Missugune tagajärg sellel on? Siin ei aita seadusenovell, vaid tuleb uuesti otsast peale hakata. Aga see on mitme aasta töö. Minu rühm on sellest küsimusest huvitatud ja oleme rõõmsad, et Põllutöominister on võtnud selle küsimuse kõne alla, aga ei tea, kuidas temal korda läheb seda rasket küsimust lahendada, — milles eriti need

süüdi on, kes teiste peale süüid tulevad veeretama. Sellepärast arvan, et tuleb terve see hindamisvärk nurka visata ja tulevad uued hindamise alused, uus maahindamine ette võtta, uus tariif välja töötada. See on raske ja kulukas töö, mis aastaid jälle aega võtab. Aga see ei ole õige, kui põllumees on maad parandanud ja kui ta maaparanduse läbi rohkem tulu saab, siis tõmmatakse talle maa hindamise järgi kõrgemad puhtakasurublad peale, teisel inimesel aga, kes on talu kõrbeks jätnud, temal selle tagajärjel puhtakasurublad langevad.

O. K ö s t e r (fakt. märk.): Faktilise märkusena sõna võttes pean tähendama, et härra Tonkman'iga on raske vaielda, sest meil on aia- ja mulgumõisted igalühel isesugused. Pean ütleva, et see asi sai alguse 1923. a. vastuvõetud seadusest, missuguse seaduse esitamise ajal oli Riigivanemaks härra Päts ja rahaministriks, kellele allus vastav ametkond, kes selle seaduse välja töötas ja tema headuse eest pidi vastutama, härra Vestel. Nüüd, nagu ütlesin, on need hindamise tulemused selgunud, ja sel ajal, kui need tulemused selgunud on, on olnud Põllutöoministriks härra Jürman. Ta on kaks ja pool kuud ministriks olnud, selle aja jooksul peaksid tulemused juba selged olema, ja oleks nendest vastavad järeldused ennem pidanud tegema, kui maksulehed rahvale said välja saadetud.

J u h a t a j a: Rkl. M. Martinson'ilt on järgmine ülemineku-vormel:

„Riigikogu. ära kuulates läbirääkimised rkl. Penno erakorralise teadaande üle ja Põllutöoministri seletusi selle kohta, et kinnisvarade hindamise tulemused revideerimisele on võetud, läheb päevakorras edasi.“

Rkl. Penno ülemineku-vormelit tuleb pidada motiveerituks, kuna rkl. Martinson'i oma peab pidama lihtülemineku-vormeliks. (V a h e l h ü ü d e d.) Ei, härra Martinson'i oma ei saa motiveerituks pidada, sest seal on öeldud: „Riigikogu, ära kuulates läbirääkimised rkl. Penno erakorralise teadaande üle ja Põllutöoministri seletusi selle kohta, et kinnisvarade hindamise tulemused revideerimisele on võetud, läheb päevakorras edasi.“ Seda ei saa motiveerituks pidada.

Panen rkl. Penno ülemineku-vormeli hääletamisele. (H ä ä l e t a t a k s e.) Rkl. Penno ülemineku-vormel on tagasi lükatud. (V a h e l h ü ü d e d.) Austatud Riigikogu liikmed! Ma kahtlen, et teie kuulate hääletamise ettepanekuid. (V a h e l h ü ü d e d. — J u h a t a j a k o p u t a b h a a m r i g a. — V a h e l h ü ü d e d.)

Rkl-med Teemant ja Köster, ma paluksin teid pidada korda.

Panen hääletamisele rkl. Martinson'i ülemineku-vormeli. (Hääletatakse.) Rkl. Martinson'i ülemineku-vormel on vastu võetud.

Koosolekut asub juhutama teine abiesimees **R. Penno**.

3. Korterite vahetalituse ja üüride korraldamise seadus — Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma ettepanek.

M. Mihkelson'i ettepanekul antakse seaduseelnõu üldkomisjoni.

4. Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja K. Freiberg.

Juhataja: Käesoleva seaduseelnõu juures jääb ära redaktsiooni komisjoni muudatuste ettekandmine.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu.

5. Avalikkude õppeasutuste ja õigustega erakoolide õppejõudude tasude seaduse muutmise seadus — III lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja H. Martinson.

Juhataja: Käesoleva seaduseelnõu III lugemisel jätan ära paragrahvide teksti ettekandmise.

(Pealkiri.)

M. Juhkam: Härrad Riigikogu liikmed! Selle seaduse II lugemisel oli minu rühmakaaslasel Kasel ja mul juhus näidata, et seadusel on rida suuremaid puudusi. Need puudused on tingitud nähtavasti eeskätt sellest, et seaduseelnõu võeti vastu rahaasjanduse komisjonis väga kiiresti ja haridusekomisjonis seda ei arutatud. Kõige halvem on seaduse see osa, mis paneb peale omavalitsustele neile nähtavasti üleiõukäivaid ülesandeid ja pealegi tagantjärele. Meie tegime seaduseelnõus rea parandusi, mis aga koalitsiooni poolt kõik lihtsalt maha hääletati. Sellepärast loobume III lugemisel paranduste kordamisest. Loomulikult ei kannata aga meie ka selle seaduse eest vastutust.

Pealkiri ja §§ 7, 10, 11, 13, 14 ja 21 võetakse vastu.

(§ 26.)

Juhataja: Rkl. Penno kordab oma ettepanekut, mis II lugemisel tehtud,

§ 26. esimese lõike lõppu lisada sõnad „arvates 1. augustist 1931. a.“

Ettepanek lükatakse tagasi 35 häälega 9 hääle pooltolemisel.

§§ 26, 28, 32, 34, esimese osa sissejuhatus ja II osa võetakse vastu.

(III osa.)

Juhataja: Rkl. Voiman'ilt on ettepanek,

III osa tagasi lükata.

Hariduse- ja sotsiaalminister J. Piiskar: Teisel lugemisel tehti ettepanek, see paragrahv vastu võtta niisugusel kujul, et see seadus hakkaks maksma 1. augustist. See muidugi oleks löönud riigi eelarvesse 4 korda suurema augu kui praegune ettepanek. Aga kuna vahepeal ei ole olnud Vabariigi Valitsuse koosolekut, siis loomulikult ei ole Vabariigi Valitsus ka seda ettepanekut kaalunud. Kuid vahepeal kõnelesin härra Majanduseministriga, ja härra Majanduseminister arvas — ka mina asun samal seisukohal —, et kui Riigikogu enamus peaks soovitamaks pidama, et see seadus hakkab maksma harilikus korras, see on, ütleme, mai esimestel päevadel, siis valitsusel vististi selle seaduse täitmisel suuri raskusi ei teki, ja selle vastu eriti ei tarvitseks vaielda. Ma ütlen, see ei ole valitsuse, vaid õieti Majanduseministriga läbi rääkides Majanduseministri seisukoht. Majanduseminister selle vastu ei vaielnud. (Vahelhüüe.) Vahe on 30 tuhat krooni või 3 miljonit senti.

Aruandja H. Martinson (lõpusõna): Kuigi ma isiklikult teisel arvamiselt olen, aga rahaasjanduse komisjoni nimel ei saa ma rkl. Voiman'i ettepanekuga ühineda.

III osa lükatakse tagasi.

Seaduseelnõu terve sisu võetakse vastu korraga.

6. Eesti Vabariigi 1926/27. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — II lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja L. Johnson.

Juhataja: Selle seaduseelnõu II lugemisel jätan ära paragrahvide teksti ettekandmise.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

7. Eesti Vabariigi 1927/28. a. eelarve täitmise ja kassa aruande ning riigikassa bilansi kinnitamise seadus — II lugemisel.

Riigi majapidamise aruande komisjoni aruandja L. Johnson.

Juhataja: Selle seaduseelnõu II lugemisel jätan ära paragrahvide teksti ettekandmise.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

8. Tallinna telefoni-keskjaamade laiendamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja M. Mihkelson.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

9. Seadus pensioniõiguslike isikute palgast kaheprotsendilise mahaarvutuse kohta pensionikapitali heaks — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja M. Laarman.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

10. Sisemiste veeteede korraldamise ja selleks krediidi määramise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja O. Suursööt.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

11. Rannasadamate arendamise ja selleks krediidi määramise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja O. Suursööt.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

12. Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seaduse Välisministeeriumi osa muutmise ja täiendamise seadus — II lugemisel.

Üldkomisjoni aruandja J. Klement.

Seaduseelnõu võetakse vastu II lugemisel.

13. Asunduskapitali 1931./32. a. eelarve — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni laiendatud koosseisu aruandja M. Martinson.

(Pealkiri.)

R. Kuris: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Põllumeeste, asunikude ja väikemaapidajate koonduse rühma esindaja rkl. Penno käesoleva seaduse I lugemise puhul puudutas tervet rida hädalisi küsimusi ja sihtjooni, ühtlasi seadis üles harrale Põllutööministrile mõned küsimused, mida harrä minister koosolekul viibides ka loomulikult kuulis. Kahjuks harrä Põllutööminister, ei ka Vabariigi Valitsuse esindajad, ei ole leidnud vajalikuks siamaani nendele ülesseatud küsimustele vastust ega lähemat selgitust anda. Samuti ei ole meie rühmal teada, missugusel sihil ja mil viisil kavatsetakse arendada meie asundusepoliitikat. Sellepärast ehk lubate, et ma paari sõnaga mõne veel puudutamata asjaolu juures peatun.

Meie teame, et Asundusekapitali seadus võimaldab meie summade korraldamist sel alal, see seadus on maksma pandud peamiselt summade korraldamiseks ja valitsemiseks, aga mitte asundamise sihtide ülesseadmiseks ja läbiviimiseks. Asundusekapitali seaduse vastuvõtmise puhul oli iseenesest mõeldud, et temale peab järgnema asunduseseadus. Meie teame, et maareform riigimaadel läheneb lõpule. Uute kohtade juurdeloomiseks samas korras, nõndanimetatud maareformi korras, ei ole enam kuigi suuri võimalusi. Kuid kui meie vaatame lähemalt, milline vajadus, tarvidus on maa järele, siis näeme, et iga sammu peal see annab siiski veel ennast tunda. Võtame kas või põllutööliste küsimuse maal. Põllutöölistel maal puudub võimalus iseseisva perekonnaelul soetamiseks. Kui võtame võrdluseks 1922. a. rahvalugemise andmed, siis näeme, et nende andmete kohaselt juba 1922. a. iga saja põllutöölise perekonna kohta oli 190 vallalist, kuna teiste elukutsete juures vallaliste arv perekondade kohta on alla 100.

Nii meie näeme, et siin see küsimus väärib ja vajab lahendamist. Kui läheme viimase aja statistika juurde ja käsitame 1930. aasta väljarändamise andmestikku, siis näeme, et selle järele on tähelepanu väärib see, et väljarändajatest on protsentuaalselt kõige suurem elukutse põllutöölised. Nii on tervelt 21,8% väljaspoole Euroopat väljarändajatest põllutöölised. Sise-Euroopasse väljarändajaid on kõrgem protsente majateenijaid. Siin näeme, et asundamise korraldus väärib järjekindlat kava ja sihtjoont, seepärast on täitsa

loomulik ja hädavajaline, et valitsus peaks asundusekapitali juurde ka asunduseasendusega esinema.

Edasi kavatsen juba lähemalt puudutada meie praegust niinimetatud asundamise korraldust. Peale maareformi on praegu ka asundusekapitali alusel asundusekorraldus teoksil. Pean ütlema, et siin just näeb välja see asundamise kavakindlusetus. Kui võtame kõne alla soomaadel ja teistel ostetud taludel asundusekapitali abil loodud uusi asundusetalusi, siis läheb nende asundamine maasaajale ja ka riigile palju kallimaks, kui maareformi korras. Näiteks Pikavere soos, kuhu on püstitatud taluehitised riigi arvel, läks ehitus ühe asundusetalu kohta, kus hädavajalised ruumid on kõigest ühe katuse all, maksma 4.500 krooni. Kui siia juurde võtame veel inventari soetamise, vilja muretsemise, mida asuja peab muretsema, siis näeme, et see summa, mis võlana langeb uue asuniku peale, on võrdlemisi koormav. Siin on kahjuks püütud teostada samasuguseid kulukaid kavasisid, mis on ebaõnnestunud juba teistes Euroopa riikides. Need ei ole ka meie oludele sobivad ja seepärast on loomulik, et nendest tuleks loobuda. Teise näitena võiks tuua Leetse ja Matsalu kalameeste kohti. Need kohad on enamusest riigi poolt ülesehitatud hoonetega, mis on läinud maksma miniatüürse suuruse juures siiski 2.500 krooni. Meie teame, et kalameestel — mina lähemalt tean Leetse ranna kalamehi — oma sissetuleku juures ei ole võimalik tasuda ehitustesse paigutatud kapitali protsente. rääkimata terve summa tasumisest, kuigi mitmekümne aasta jooksul.

Kui võtame võrdluse maareformi alal, siis näeme, et laenusumma, mis ühe asundusetalu peale antud, ulatub keskmiselt 700 kroonini. Sellepärast on arusaadav, et meie asunduselaenude summa 1. jaanuariks 1931 ei olnud suurem, selle suure reformi peale vaatamata, kui 14 miljonit krooni, ja ostuvõlg — tasumata maa, mets, ehitused — 15 miljonit krooni. Kui siinjuures võrdluse toome sellele, palju riigimaadelt viimase 10 aasta jooksul renti saadi, siis näeme, et riik on saanud renti ümmarguselt 20 miljonit krooni, s. o. alates 1920. eelarve-aastast kuni 1930./31. eelarve-aastani. Nii meie näeme, et rendi kogusumma, mis neilt maadelt on saadud 10 aasta jooksul, on suurem, kui asunikele antud laenude võla saldo 1. jaanuaril 1931, nimelt vahe on 6 miljonit krooni. Kui võtame arvesse ka asunike poolt tasutud laenude osa, saame kogu saadud laenude summa, mis ei ületa mitte riigi tulusi riigimaadelt eelpoolnimetatud aja jooksul.

Edasi ma tahaksin tõmmata paralleeljooni teiste Euroopa maadega, kus on

sama asunduse korraldus läbi viidud, kuigi mitte maareformi korras, vaid umbes meie asundusekapitali kaudu asundamise kujul. Meie näeme, et Saksamaal on keskmine võlakoorem ühe meie asundusetalu suuruse talu peale umbes 33.000 Saksa marka, see on ümmarguselt 3 miljonit senti meie rahas. Siinjuures aga on nende laenu tasumise tingimused soodsamad kui meil, nimelt kogu võlg tasutakse 69% aasta jooksul ja osa laenu on ühe protsendiga. Võlgasid antakse kogu ehituste ja koha väärtusest $\frac{9}{10}$ % suuruses, nii ei tarvitse olla asujal oma raha mitte rohkem kui $\frac{1}{10}$ väärtusest, et asuda talupidajana teatud maa-alale. Niisamuti umbes on ka Taani läbi viinud oma asunduse korralduse. Seal on kasutatud sedasama riigi kulul ehitamise viisi, mis osalt meilgi on teostatud, et hooned ehitati riigi poolt peale. Taanis on see väga kalliks läinud, nii on seal maksma tulnud üks asundusetalu, mille suurus meie mõistetega võrreldes väga väikene on — 5—7 ha kogusummas —, 12.000 kuni 18.000 krooni. Kuna Taani kroon peaaegu võrdub Eesti kroonile, siis on arvudes siin pilt selge. Nendel taludel on võlakoorem just sellepärast suur, et riiklikul korraldusel on ehitatud hooned peale.

Meie asundusepoliitika juures oleks tarvilik, et neid kogemusi, mis juba maareformi juures on leitud otstarbekohaseks, kasutataks ka edaspidise asundamise poliitika juures ja antaks võimalus talupidajale omal korraldusel hooned peale ehitada, muidugi vastavalt krediteerides neid tarvilikkude laenudega, et asundamine üldse võimalik oleks.

Mis puutub nüüd käesolevasse asundusekapitali eelarvesse, siis, kui teie lubate, ma veel peatuksin mõne sõnaga eelarve sisu juures. Pean üldiselt ära märkima, et eelarves on ülesehitavaks otstarbekes summasid vähendatud, kuna aga suurendatud on summad ebaproduktiivseteks kuludeks. Kui meie arvesse võtame üldist rahapuudust ja sissetulekute vähesust maal, siis peame ütlema, et siin oleks tulnud talitada teistviisi. Meie näeme, selles eelarves on asunikkudele, tähendab maareformi korras asujatele, määratud ehituselaenu 300 tuhat krooni võrra vähem, kui eelmisel aastal ette nähtud. Samal ajal aga ütles Põllutöoministri abi rahaasjanduse komisjonis, et on hoonestamata veel 19 tuhat asundusetalu. Kui see nii on, siis näeme, et kulub kümme-kond aastaid ära, et selle krediidiga, mis eelarvesse võetud, aidata hoonestada neid talusi, kui tahame kõigile asunikele seda minimaalsetki finantseerimist ühtlaselt võimaldada.

Samuti on asundamise alal summasid märksa vähendatud. Kui vaatame eelar-

ves meie kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise asju, nõndanimetatud popsikohtade korraldamist, siis näeme, et päraldiste tasumiseks eelarves ettenähtud summad on täitsa maha kustutatud.

Lugupeetud Riigikogu liikmed, see ei ole otstarbekohane samm. Meie teame, et popsiseadus on meil mitu aastat juba teostamisel, sajad maakorralduse komisjoni poolt vastuvõetud otsused ootavad teostamist. Need otsused on seadusejõusse astunud, ja nende järele peaks vastav ametiasutus korraldama, et talud saaksid eraldatud ja vahakord popside ja pärisomanikkude vahel lahendatud, sest selle all ei kannata mitte ainult pops, vaid ka pärisomanik. Kui vahekorrad ei ole koha peal selgitatud, on raske maaomanikul tegeliku kasutaja käest vastavalt riiklikke makse ja kohustusi sisse nõuda. Popsiseadus näeb ette teatud võimalusi, et popsil on õigus maad saada riigimaadest, kui päris-koha elujõulisuse pärast ei ole maa eraldamine sealt soovitav. Need on sarnased otsused, mis aga seni jäänud ainult otsusteks.

Minu arvates on täitsa selge ja arusaadav, et popsikohtade lõpulik korraldamine peab viidama kiirelt läbi, ühelajal riigi tagavaramaade korraldamisega. Siis on veel terve hulk popsikülasi, väikesed külakesed, kus inimestel on rendil või pärisomanduseks ainult majaalune maa. Kodanikud teevad seal enamuses käsitööd. Seal on hulk elujõulisi perekondi, kes tahaksid end majandada, ning kellele oleks tarvis anda riigi tagavaramaast juurdelõigetena tükk heina- või karjamaad, et eluasemekohta elujõuliseks teha. Ka sellele küsimusele on tarvis juhtida rohkem tähelepanu. Põllumeeste, asunikude ja väikemaapidajate rühm tahaks teada saada, mis mõtleb Põllutööminister teha sellel alal. Meil ei ole teada, kuidas jääb meie seniste planeerimise korras eraldatud väikemajapidamistega, kes vajavad riigi maatagavarast juurdelõikeid. Meie ei ole praeguselt valitsuselt selle ega ka teiste asundamisküsimuste kohta lähemat seletust saanud. Meie teame, et üksikutes mõisades on jäetud 100—200 hektaari maad tagavaraks, millest loomulikult popsi kohad ja väikemaapidajad, kelle talud ei ole elujõulised, rahuldada tulevad. Oleks tarvis luua kodanikele äraelamise võimalus väiketaludel, et neil ei tarvitseks Brasiiliasse ja Argentiinasse rännata põllutööle. Meie rühma esindajad tegid rahaasjanduse komisjonis ettepaneku, asunikude ehituselaenu summat suurendada, mis kahjuks põllumeeste kogude rühma liikmete aktiivsel vastuseismisel siiski korda ei läinud. Meie teame, et peale asundusetalude on veel mitmed vanad osutalud, kellel samuti ehitused ei ole kor-

ras ja on peaaegu lagunenud, ning vajavad ümberehitamist või juurdeehitamist. On ka neid, kus talu on kahe või kolme pärija vahel ära jaotatud ja pärijad satunud ehituste suhtes asuniku seisukorda. Kõigi nende vanatalude ehituselaenu peale ei ole praegune Põllutööminister asunduskapitali eelarves mitte mõelnud. Ei ole püütudki selleks summasid minimaalsemalgi määral eelarvesse võtta. Et seda tarvis oleks teha, see on vististi kõigile selge. Mul oli juhus rahaasjanduse komisjonis ettepanek teha, et sel alal minimaalne summa saaks vähemalt sisse võetud, ja ka vanadel taludel võimalik oleks ehituselaenu saada, kuid kahjuks põllumeeste kogude poolt see minu ettepanek ei leidnud poolehoidu ja jäi hääletusel vähe-

Käesoleva seaduse puhul meie rühm püüab läbi viia neid parandusi, mis meie asundamise, niisama ka põllumajanduse olukorrale hädasti vajalised, ja seepärast teeb tarvilikud parandused ja loodab, et valitsuse koalitsiooni rühmad, eeskätt ka põllumeeste kogude rühm, neid ettepanekuid saavad toetama.

Põllutööminister A. Jürman: Ma tahaksin ainult mõningate küsimuste peale lühidalt vastata. Nimelt kõige enne küsimus, miks ei ole veel asunduseseadust välja antud. Siin peab tähendama, et asunduseseadust oleks meil küll tarvis, ja seda asunduseseadust on juba sel ajal nõutud, kui Asundusekapitali seadus välja anti. Siis oli juba ettepanek või soovivaldus, et tol korral oleks ühes Asundusekapitali seadusega pidanud esitatud saama ka asunduseseadus. Aga meie näeme, et kuigi meil maareform on teostatud, ei ole küllalt kogemusi selleks, kuidas koostada asunduseseadust ja sisemist koloniseerimist. Ja selle tagajärjel, et neid kogemusi veel vähe on, ei ole seni veel suudetud asunduseseadust koostada ega seda Riigikogule esitada. Praegu on käsil eeltööde tegemine ja võimalik, et juba sügise sesooni ajal või järgmisel Riigikogu istungjärgul suudame asunduseseaduse Riigikogule esitada.

Nüüd edasi. Asunduskapitali eelarve juures on tähelepanu juhitud sellele, et Asundusekapitali seadus praegusel kujul ei rahulda, tema määrab liiga suured summad sarnasteks otstarveteks, mis ei ole otsekohe ülesehitavad ja mis ei ole seotud uute majapidamiste loomisega, (Vahel h ü e.) Ei, ma ütlen üldse, ma ei räägi paragrahvide juures, — mis ei ole seotud seega, et meie võiksime teostada sisemist koloniseerimist ja luua uusi asundusi ning talundeid, sest et selle peale väga vähe summasid jääb. See on õige, summa on samasugune, nagu see oli eel-

misel aastal Riigikogu poolt vastu võetud. Need väikesed muudatused, mis ette võetud, ei too suurt parandust sellele, aga need on tingitud seadustega ja nende kohustustega, mis seadused peale panevad. Ka käesoleval aastal maksivad seadused nõuavad, et asundusekapital peab sarnaseid kulutusi tegema, peab tasuma võõrandatud mõisade eest maahinna, ja meie näeme, et selle ülesande täitmiseks ja asunikudele ehituselaenu andmiseks kõige suuremad summad ära kuluvad. Kuid see on paratamata nii kaua, kui neid kaht ülesannet peame täitma, ja nende ülesannete täitmise on Riigikogu oma otsustega ning seadustega pannud asundusekapitali peale. Sellest ei saa mööda minna. Nüüd peatuksin veel selle juures, kas see summa, mis praegu asundusekapitali eelarves määratud asunikudele ehituselaenuks, kas see summa väike on. Pean tähendama, et oleks hea, kui meie saaksime suurema summa välja anda, aga meie peame leppima praeguse summaga, ja praegune summa ei ole väikesem eelmise aasta summast. Nimelt oli eelmisel aastal asundusekapitali eelarvesse ehituselaenuks võetud 2 miljonit krooni. Käesoleval aastal — 1.700.000 kr. Eelmisel aastal esinesid asunikud nõudmistega ehituselaenuks 3.000.878 krooni peale, käesoleval aastal — 2.000.000 kr. peale. Kui võtame vahekorra, siis näeme, et eelmisel aastal on välja antud 1.700.000 kr. Kogu sissetulekud jäid vähemaks ja seega oldi sunnitud kulusid vähendama vastavalt sissetulekule. Kui meie võtame selle seisukorra, et eelmisel aastal oli eelarvesse võetud sisse 52%, siis on käesoleva aasta eelarvesse nõudmistest asunikude ehituselaenu järele sisse võetud 69%, seega rohkem juba. (V a h e l h ü ü e.) See ütleb palju ära. Meie saame rahuldada võrreldes eelmise aastaga rohkem nõudmisi. Nii et ei saaks kurjustada, et asunikud saavad käesoleval eelarve-aastal asundusekapitalist laenu vähem kui eelmisel aastal, vaid vastava osa protsent on suurem kui eelmisel aastal.

Nüüd asume küsimuse juurde, kas asundusekapital ka esitatud kujul käesoleval aastal täitub, kas summad tulevad sisse, kas suudame vastavaid väljaminekuid, mis ette nähtud, rahuldada — seda on raske öelda, nagu iga eelarve juures, võimalik, et need summad sisse ei tule, mis oleme ette näinud, ja see näib tõenäolilik olema. Missugune protsent sisse tulemata jääb, seda on raske öelda, kuid teatud protsent jääb tulemata, ja seepärast tuleb meil juba isenesest kogusummas väljaminekuid vastavalt vähendada, et pärast hätta ei jääks.

Mis puutub sellesse, et seadus, mis on esitatud Riigikogule, millega asunduse-

kapitali sissetulekud võivad väheneda, see on seadus, millega meie võimaldame asunikudele nende maade krepoteerimisel teatud summased, mida nad seni oleksid pidanud tasuma otsekohe rahas, liita nende maaostuvõla juurde ja sellega vastav summa tuleb sisse pikema aja jooksul, siis on õige, et see vähendab otsekohe sissetulekuid käesoleval ja võib-olla mõnel lähematel aastatel, kuid see kasu, mis sellega saame, tasub ennast, sest selle tagajärjel jääb meil arvepidamine palju lihtsamaks, ja meie suudame krepoteerimise küsimuse selle kaudu palju kiiremini lahendada.

On veel puudutatud küsimust asunduste asutamise kohta, ja eelkõneleja tõi ette mõned näited Saksamaalt, kus läheb suuri summased väikeste kohtade asutamiseks, nimelt ühe koha jaoks umbes 33 tuhat Saksa marka või ümmarguselt võttes 30 tuhat Eesti krooni. Mida see näitab? See näitab seda, et meie asunikude kohad lähevad palju odavamalt asunikudele, kui seda Saksamaal võime näha. 30.000-kroonine Saksa asunikukoht ei olegi meie normaaltalu suurune, vaid veel väikesem, ja kui Saksa asunik oma normaaltalu pealt, mis ei ulatagi meie normaaltaluni, maksab 30.000 krooni, siis teevad temal kõik protsendid ühes kustutusesummaga aastas umbes 5% ja see teeks välja tema talu pealt aastas maksu umbes 1.500 krooni. Nüüd võrrelge sellega meie asuniku maksustamist ja kooramatust. Meie näeme, et meie asunikule teeb see välja umbes 250 krooni aastas. Nii selgub, et teie ei saa Saksamaalt näiteid tuua, nagu oleksid meie asunikud raskemas seisukorda pandud kui seal, vaid ümberpöörduvalt, kui Saksamaal asundusetalu luua ja välja anda, siis võime tähele panna, et tingimused on seal lõppkokkuvõttes palju raskemad kui meil. Saksa põllumees maksab renti normaaltalu eest 1.500 krooni, kuna meie asuniku praegune kooramatus on 250 krooni. Need härra Kuris'e väited ei püsi paika, vaid meie asunikud on omad talud kätte saanud palju kergemate tingimustega.

Mis puutub üldiselt juurdelõigete teostamise, siis on see küsimus täiesti käimas ja võetakse suuremaulatuslikult läbiviimisele käesoleval hooajal, tähendab suve jooksul.

R. Kuris (fakt. märk.): Ma tahtsin öendada, et see on arusaadav, kui härra minister ütles, et neil tuleb rohkem protsent maksta, sest meie asunikudele ei ole võimaldatud laenu keskmiselt rohkem kui 700 krooni talu kohta, aga neile. Saksa- ja Taanimaal. on võimaldatud 10.000—20.000 krooni. Sellepärast on loomulik, kui seda summat tasutakse, et

siis ka tasumise osa ja protsente rohkem tuleb maksta kui meil, kus laenusumma keskmiselt 20 korda väiksem on. (Vahelehuüe.) Meie ei ütle, et see oleks hea, kui nii kallilt oleks tulnud koht kätte. Neil oli rohkem laenuvõimalusi, millest kohustused suuremad. Minister ütleb, et asunikud ei ole kasutanud ehituselaenu. Nõudmine on olnud 3 miljonit, kuna 1.700.000 on ära tarvitatud, see on õige. Minister aga peaks teadma, et eelmine talv oli halb ja ehitusmaterjali ei saadud välja vedada. Neil põhjustel ei saanud inimesed ehitustega algust teha, ja need asunikud ehitavad kõik käesoleval aastal, ning nad tahavad ka käesoleval aastal raha saada eelmise aasta soovivalduse põhjal. Seepärast on õigustatud nõue, et laenusumma oleks siin suurem.

Põllutööminister A. Jürman (fakt. märk.): Ma pean tähendama veel arusaamatuste ärahoidmiseks, et Saksamaa asundusetalu tuleb kallim kätte. Mitte üksi hoonete pärast, vaid seal võetakse ka maa eest kõrgemat hinda. See teeb suure vahe meie ja Saksamaa asundusetalude vahel. (Vahelehuüe.) Taanis on ka kõrge. (Vahelehuüe.) Edasi, mis puutub asunikude ehituselaenu andmisesse, siis näeme, et eelmise aasta eelarvesse ülesvõetud krediiti ei ole kõike välja antud. Asundusekapitali eelarve täitmist takistas sissetulekute vähenemine. Ehituselaenu mitte väljaandmine ei tulnud sellest, et laene ei saadud võtta, võtjaid oleks olnud palju, kuid ei suudetud laenu anda, anti ainult 1.700.000, kuna ei jätkunud kapitali. Käesoleval aastal loodame samapalju anda. Seega ei ole seisukord halvemaks läinud vaid paremaks, kuna käesoleval aastal palju vähem tahtjaid on.

Vaheaeg kl. 19.20 min. — kl. 19.47 min.

Juhataja: Rkl. Kuris on esitanud järgmise ettepaneku:

asundusekapitali eelarves, kulud, § 1 vähendada Kr. 410.000.— võrra. § 1 jääb Kr. 1.112.000.—

§ 3. p. e võtta üles Asundusekapitaliseaduse § 3. p. 3. ettenähtud ülesanneteks Kr. 10.000.—

§ 3. p. a suurendada (asunikude ehituslaenuks) . . . „ 150.000.—

§ 3. p. b suurendada (põllumajand. hoonete ehituslaenuks maal) . . . „ 150.000.—

Kokku § 3 Kr. 310.000.—

§ 6 p. b suurendada (riikliku maa- paranduse fondi täiendamiseks) . . . Kr. 100.000.—

See ettepanek ei ole aga praegu arutamisel oleva osa kohta ja tuleb hääletamisele hiljem.

J. Voiman: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Asundusekapitali üheks kõige tähtsamaks ülesandeks tuleb lugeda sisekoloniseerimise arendamist ja edendamist. Kahjuks aga niihästi läinud aasta asundusekapitali eelarves kui ka tuleva aasta eelarves ei ole kõige tähtsama ala peale saadud kuigi palju rõhku panna. Töö aga, mis siia maani sisekoloniseerimise alal tehtud, on tööpoolest tähelepanuväärne ja väga tähtis ülesanne, sellepärast tuleks katsuda võimalikult suuremat tähelepanu sellele pöörata, tuleks katsuda otsida summamid, et kuidagi neid ülesandeid, mis siia maani tehtud, jätkata ja suuremas ulatuses sel alal töötada. Ka nende väheste summadega, mis meil asundusekapitali eelarves ette nähtud sisekoloniseerimiseks, on hulk tööd ära tehtud. On ostetud kogusummas 18 vana ostutalu, need on planeeritud väikesemateks tükideks ja väikesemate elujõuliste kohtadena antud välja. Kogusummas on nendest 18 talust tehtud 35 uut väiketalu, kus ühe perekonnaga saaks inimene ennast ära elatada. Sellejuures on mõnele inimesele, kui võimalus avanes, riigi tagavaramaadest vastavad maa-alad iurde planeeritud. Päril selge on, et seda tööd tuleks veel jätkata ja ka edaspidi oksjonitel neid ostutalusid, mida on halvasti kasutatud, mille hooned on lagunened, mis on suuremad talud ja millest saab väikesi tükke välja anda, üles osta, planeerida ja uutele maasoovijatele välja anda. Teiseks on uudismaa kultiveerimisele suurt rõhku pandud. Harjumaal. Pikavere suur soo on üles haritud, millest tahetakse teha 25 normaaltalu ja 5 käsitöölisekohta, kogusummas 30 talu. See töö on praegu pooleli, ja loodetavasti käesoleva aasta sügisel saavad esimesed uudismaad, sootalud, välja antud, kogusummas 8—10 ümber, nii kuidas käesoleval aastal ehitustöödega hakkama jõutakse. Samuti on ka Virumaal ja Saaremaal soode planeerimisele asutud. Nii et nende väikeste summadega on tööpoolest suur töö ära tehtud. Loomulikult oleks võidud palju rohkem teha, kui asundusekapitalist selleks summamid oleks jätkunud. Kahjuks lähevad aga asundusekapitali summad teiseks otstarbeks. Tuleva aasta eelarve täitmisest võib siiski loota, et mõnel alal saab teatud kokkuvõtteid ja selle arvel võiks suurendada just uueks asundusetegevuseks määratud

summasid. Seepärast teen ettepaneku ja loodan, et Riigikogu selle vastu võtab: asunduskapitali 1931./32. a. eelarve II osa § 1 vähendada 100.000 krooni võrra

ja vastavalt sellele, asunduskapitali 1931./32. a. eelarve II osa § 5 suurendada 100.000 krooni võrra.

A. Kornell: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl. Kuris peatus juba pikemalt asunduskapitali eelarve juures, sellepärast tahaksin mina ära märkida vaid mõnda iseloomustavat joont rahaasjanduse komisjoni tööst. Komisjonis juhtisid meie esindajad tähelepanu sellele, et asundusetalused tuleb kiiremas korras krepasteerida. Asundusetaludel on ikalduseastate tagajärjel tekkinud rendivõlad, mida ei suudeta ära tasuda, ja sellepärast tuleksid rendivõlad asundusetalude ostmisel arvata liidetud laenude juurde, vastasel korral tekib raskusi, mille tagajärjel ei teostu tarviliku kiirusega asundusetalude müük. Sellejuures aga on iseloomustavaks nähteks see asjaolu, et kogumeeste rühma tegelased ei taha sellest seisukohast kuidagi aru saada. Nii kirjutab sel puhul kogumeeste häälekandja „Kaja“ 17. apr. 1931 järgmist: „Või on siiski inimesi, kes ei taipa, kui mõttelane on sarnane jutt, kui koondusemehed nõuavad, et asundusetalude müügi korral saaks müügi hinna juurde liidetud laenude hulka asetatud ka võlguolevad rendi- ja protsendisummad, et võimalus oleks asundusetalude poolitamisel osade peale jällegi saada uut laenu ja muid soodustusi ja muidugi ka juurdelõikeid.“

Õnneks on siiski härra Põllutöominister, kes kogumeeste rühmast, seda asja kuulda võtnud, kuid ta on kuulnud seda ainult ühe kõrvaga. Ja sellepärast on seletatav, et riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduses, mis Riigikogule esitatud, on siiski see põhimõte läbi löönud ja rendivõlad liidetakse laenude juurde, kui nad ei ületa 30 krooni. Meie teame väga hästi, et kui rendivõlasummad ulatavad 30 kroonini, siis saavad sellest asunikud veel üle, aga kui need rendivõlasummad on kümned tuhanded sendid, siis, vaadake, neid summe ei jõuta maksta. Sellepärast usun kindlasti, et kui see seadus kord Riigikogus arutusele tuleb, siis see liitmisele kuuluv rendivõla ülemäär kümnekordseks tõstetakse ja üks null 30 juurde lisatakse. Ma julgen igatahes seda loota.

Teiseks iseloomustavaks nähteks rahaasjanduse komisjoni tööst on see, et kui rkl. Schütz tegi ettepaneku, maale elukorterite ehitamise krediiti suurendada 50 tuhande krooni võrra, tegi rkl. Kuris

ettepaneku, seda summat liigitada, ette nähes 30.000 krooni vanatalude ja 20.000 krooni väiketalude hoonete püstitamiseks. Selle juures väitis rkl. Schütz, et tema võib rkl. Kuris'e ettepaneku poolt olla vaid siis, kui selle kate võetakse asunikude ehituselaenu summast. Sellejuures olid rkl. Tonkman ja teised kogumehed väga rõõmsad, et leidsid koha, kust võtta vabal käel summe, mõtlemata sellele, et nad asunikude ehitustegevust seega takistavad.

Edasi oleme kuulnud valitsuse esindajalt komisjonis, et kui võtta asunduskapitali eelarvesse iga aasta 1.700.000 krooni, kuluks ära 10 aastat, enne kui saaks hoonestada kõiki asundusetalused elumajadega ja lautadega. Kas siis tõesti tahame, et meie asunikud peavad elama lageda taeva või kuuse all? Kas siis tõesti alles 10 aasta pärast peab jõudma see küsimus lõpulahendamiseni? Kuid siiski tahetakse neid summe, mis niikuinii väikestena ette nähtud, veelgi vähendada. Ma olen seda kõike selleks ette toonud, et näidata, kuidas need inimesed suhtuvad asunikude hädadesse.

Rkl. Voiman'i poolt toodi ette, et asundustegevus on häid tagajärgi andnud ja seda tuleks süvendada.

Ma olen samal arvamusel ja leian, et praegu on sarnane aeg, mil tuleks suuremal määral ette näha summe asundustegevuse finantseerimiseks. Nimelt läheb praegu ja edaspidi suur hulk talusid müügile. Meie loeme ajakirjanduses, et meil talusid ostetakse soolaleiva hinna eest, ja talud lähevad peaaegult linnainimeste kätte. See konjunktuur ei kesta kaua, ja sellepärast peaks seda ära kasutama ja asundusekapitali abil tuleb luua võimalus inimestel kohti saada, kellel seda ei ole. Meie teame, et maal on suur tööpuudus ja et asja parandada, on tarvis asunduskapitali eelarves selleks otstarbeks summat suurendada.

Rkl. Voiman tegi ettepaneku, asundustegevuse finantseerimiseks minevat summat suurendada 100.000 krooni võrra, mina aga leian, et seda on vähe ja teen järgmise ettepaneku: Maaseadusega riigi kanda võetud kohuste täitmiseks asunduskapitali eelarves ettenähtud summat Kr. 1.522.000.— vähendada Kr. 150.000.— võrra ja uue asundustegevuse finantseerimiseks määratud summat Kr. 220.000.— suurendada Kr. 150.000.— võrra.

Aruandja M. Martinson (lõpusõna): Eelmised kõnelejad on peaaegu samu väiteid esile toonud, mis toodi rahaasjanduse komisjoniski käesoleva eelnõu arutamisel. Sellepärast ei tarvitse siin pikemalt peatuda. Kuid ühe väite juures tahaksin peatuda, mida tõid ette härrad

Kornell ja Kuris. Nad väitsid, nagu oleks tahetud asunikkude ehituselaenu vähendada. Peab ütleva, et see on kõik tuulest võetud. Ei ole keegi seda küsimust komisjonis üles tõstnud. Kui härra Kornell tahab lugu pidada komisjoni liikmetest ja komisjoni tööst, siis peaks ta näiteid tooma, kes on sarnase ettepaneku teinud. Keegi ei ole sarnast ettepanekut teinud ja juhatusel laualt ei leia ka niisugust ettepanekut. Kui seda ettepanekut ei ole, siis on ülearune kõnelda, et asunikkude ehituselaenu tahetakse vähendada. Nii viisi ei tohiks Riigikogu kõnetoolist komisjoni töö suhtes ebamääraseid andmeid Riigikogule anda.

Teiseks pean peatuma vanatalude ehituselaenu küsimuse juures. Kui räägiti sellest komisjonis ja rkl. Kuris'e poolt ettepanek tehti vanataludele ehituselaenuks määrata 30.000 krooni, siis seletati komisjonis, et praegusel korral see võimalik ei ole, kuna 1927. aastal — Riigi Teataja nr. 24, 17. märtsist — valitsuse määrus välja on kuulutatud, mis ei võimalda sarnast laenu välja anda. Komisjonis seletati ka, et praegusel valitsusel on kavatsus ehituselaenu seaduse määrust muutmisele võtta, kuid niikaua, kui seda määrust muudetud ei ole, ei saa valitsus seda summat välja anda. Kui koonduse esindajad sel ajal ei leidnud vajaliku seda määrust muuta, kui nende rühmast oli Põllutöoministeriumi juht, kuidas siis nüüd tarvilikuks peetakse, et vanataludele ehituselaenu antaks samadel alustel ja samadel tingimustel kui asundusetaludele? Teil oli aega 5 aastat seda teha, aga seda teie teinud ei ole. Nüüd tulete nõudega, et vanataludele tuleb samadel tingimustel ehituselaenu anda kui asundusetaludele. Põllutöoministeriumi esindaja igatahes ütles, et praegusel valitsusel on kavatsus seda määrust muuta. Kui valitsus seda määrust muudab, siis ei ole tarvis Asundusekapitali seadusesse mingit uut paragrahvi üles võtta, vaid võib sellesama punkti alt, kuhu juba 100.000 krooni üles võetud, vanataludele ehituselaenu anda. Ma juhtisin rahaasjanduse komisjoni laiendatud koosseisu tähelepanu sellele, et meie võime võtta 30.000 krooni vanataludele ehituselaenuks, kuid mis meie sellega korda saame saata? Sellega aitame ainult 6—7 vanatalu, aga teised peavad maapangast omale ehituselaenu saama raskendatud korras. Ja vaadake, missuguse apteegikaaluga tahate need 6—7 talu välja valida, kellel on õigus kergendatud korras siit ehituselaenu saada, kuna teised peavad nõutama ehituselaenu maapangast oma kinnisvarade pantimisel raskematel tingimustel. Kui teie tahate üldist mõõdupuud kõigile, siis muutke maapanga põhi-

kiri ja tehke võimalikuks vanatalupidajatele, et nad kõik kergematel tingimustel laenu võiksid saada. Kui teie aga tahate suurt käeliigutust teha, millest ainult 6—7 vanatalupidajat võiksid osa saada, siis ütlen mina teile aruandjana, see on demagoogia.

Juhataja: Ma pean tähendama, et kodukorras ette nähtud on, et faktilist õiendust saab ainult sel puhul tarvitada, kui läbirääkimisi peetakse. Kuna praegu läbirääkimisi ei ole, siis ei saa mina anda sõna faktiliseks õienduseks ei ühele ega teisele seda soovinud Riigikogu liikmele.

Pealkiri võetakse vastu.

Juhataja: Jätan ära käesoleva seaduseelnõu osade teksti ettekandmise.

I osa võetakse vastu.

(II osa.)

Juhataja: II osa kohta on ettepanekud rkl-telt Kuris'elt (Lhk. 2577.) ja Voiman'ilt. (Lhk. 2578.)

Rkl. Kornell'ilt on II osa kohta järgmised ettepanekud:

II. Väljaminek. § 1. Maaseadusega riigi kanda võetud kohustuste täitmiseks Kr. 1.522.000.— vähendada Kr. 150.000.— võrra.

II. Väljaminek. § 5. Uue asundustegevuse finantseerimiseks Kr. 220.000.— suurendada Kr. 150.000.— võrra.

R. Kuris: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina ei kavatsenud sõna võtta, kuid et ma asjaliku märkusena sõna ei saanud, siis pean olukorra õiendamiseks tähendama, et see on täitsa iseloomulik, et põllumeeste kogude rühm nullidega ei arvesta, ükskõik kas need on numbril eespool või tagapool. Täna minu rühmakaaslane juba märkis seda ära, ja mina peale seda siiski lootsin, et komisjoni aruandja vähemalt nullidega peaks arvestama, kui need nullid numbri järel on. Minu ettepanek oli — määrata vanatalude ehituselaenuks 30.000 krooni. (Vahelhüüe.) Aruandja aga „ei kuulnud“ viimast nulli ja ütles, et minu ettepanek nagu oleks olnud 3.000 krooni ja kordas veet isegi siin seda. Mina tahtsin näidata, kuivõrt erapoolikult aruandja asju käsitab.

A. Kornell: Kuna mina faktiliseks märkuseks sõna ei saanud, kasutan juhust, et härra Martinson'i poolt ettetoodud väiteid ümber lükata. Härra Martinson püüdis näidata, nagu oleks minu seletus tuulest võetud ja lihtne demagoogia. Avaldan tõsist kahetsust, et härra aruandja niivõrt vähe ja pealiskaudselt on jälgi-

nud komisjoni tööd. Sellepärast pean tähendama järgmist. Kui härra Kuris'e poolt tehti ettepanek, määrata 30.000 krooni vanataludele ehitamise laenuks ja 20.000 väiketaludele, siis tegi härra Schütz ettepaneku, võtta 30.000 krooni kate asunikkude ehituselaenu summast, seda vastavalt vähendades. Kui härra aruandja ütleb, et seda ettepanekut ei ole olnud, siis on see vassimine. Rkl. Schütz'i ettepanek ei tulnud hääletamisele seepärast, et härra Kuris'e ettepanek komisjonis tagasi lükati. Kui meie esitajad tähelepanu sellele juhtisid, et asunikkude ehituselaenu eelarves ei või vähendada, siis ütles härra Tonkman ja Ko...

Juhataja: Teie viimane väljendus on ebaparlamentaarne, ja ma teen Teile märkuse.

A. Kornell: Siis ütlesid härra Tonkman ja teised kogumehed, et nemad toetavad härra Schütz'i ettepanekut ja on valmis sellele kahe käega alla kirjutama. See on fakt, mida siin ümber lükata ei saa.

Juhataja: Ma kuulsin vahepeal rkl. J. Saarelt märkuse, mille ma leian ebasünda, ja teen temale märkuse.

P. Schütz: Rkl. Kornell ütles, et mina olevat teinud ettepaneku, vähendada asunikkude ehituselaenu 30.000 krooni võrra. Mul ei olnud kavatsust asunikkude ehituselaenu vähendada ega ei teinud ka esialgu sarnast ettepanekut. Aga ma tegin ettepaneku, vähendada mõisnikkude tasusummasid 50.000 krooni võrra ja sellesama summa suuruses suurendada maal elukorterite ehituselaenu. See ettepanek võeti rahaasjanduse komisjoni poolt vastu. Nüüd aga, kui see ettepanek vastu võeti, tuli komisjoni liige Kuris ettepanekuga, et ärgu antagu see 50.000 maal väikeelukorterite ehitamiseks, vaid antagu sellest 30.000 vanapõllupidajatele ja 20.000 väikemaapidajatele eluhoonete ehitamiseks. Kuna komisjon võttis minu ettepaneku vastu selle teadmisega, et see summa läheb maal väikekorterite ehitamiseks, siis oli selge, et härra Kuris'e ettepanek, nagu aruandjagi seletas ja nagu kõik komisjoni liikmed aru said, oli demagoogia. Ka mina võtsin selle ettepaneku kui sarnase ja sellepärast tegin mina vastavalt rkl. Kuris'e ettepanekule umbes samalaadilise ettepaneku. (Naer.) Ma ei salga seda, kuid ma põhjendasin oma ettepanekut. Ma ütlesin, kui koonduse erakond oma nime muutmise puhul uuele lapsele tahab hambaraha kinkida, siis tehku seda juba oma tasku arvel, aga mitte nende kehvikute arvel, kellele see 50 tuhat äärmiselt suure tähtsusega on. On selge, et raha-

asjanduse komisjon Kuris'e ettepanekut tõsiselt ei võtnud. Kui oleks tahetud asunikkude ehituselaenu vähendada, siis oleks rahaasjanduse komisjon rkl. Kuris'e ettepaneku vastu võtnud, ja minu teine ettepanek oleks ka hääletamisele tulnud, sest see oli tingimusi tehtud ja võis hääletamisele tulla siis, kui Kuris'e ettepanek vastu võetakse. Härra Kornell ütles, et minu teine ettepanek ei tulnud sellepärast hääletamisele, et minu esimene ettepanek vastu võeti. See rkl. Kornell'i väide ei pea paika. Vaid minu teine ettepanek ei tulnud hääletamisele sellepärast, et härra Kuris'e ettepanek lükati komisjoni poolt tagasi, meie hääletasime selle ettepaneku maha täie teadmisega, sest see ettepanek oli demagoogiline. Põllumeeste esitajad ise seletasid, et neil ei ole sellest 30.000 kroonist mingit kasu, seda ei saa jaotada kuidagiviisi põllupidajate vahel, sellest jätkub kõigest 6—7 põllupidajale ja see oleks ainult niiöelda kaikaviskamine teise peresse, et tüli tekitada. See ei olnud mingi tõsine ettepanek. Kui teie oleksite tahtnud tulla tõsise ettepanekuga, siis oleksite pidanud seda tegema teisel teel ja asja nii korraldama, et kõik põllupidajad oleksid sellest osa saanud.

Põllutöoministeeriumi esitaja seletas komisjonis, et sellest summast antakse popsidele eluaseme- ja ehitusekruntide pidajatele ehituselaenu. On antud välja palju eluaseme- ja ehitusekrunte, inimesed on vedanud ehitusematerjali kohale, ehitusematerjal seisab paljudel juba 3—4 aastat ja mädaneb, ei saa ehitamisele asuda, sest et ei jätku selleks ehituselaenu. 1924.—1925. a. võeti 10 miljonit seks otstarbeks esmakordselt eelarvesse ja sellest ajast peale on see summa iga aasta figureerinud riigi eelarves. Läänud aastal jäi 500 laenusoovijate palvet rahuldamata. Eelmine, härra Strandman'i, valitsus oli asundusekapitali eelarve kokku seadnud ja seda summat veel poole võrra vähendanud, see on 10 miljoni pealt 5 miljonile, ja loomulik, et sellest 5 miljonist ei oleks midagi saanud. Kui teie, kes te ütlete endid väikepõllupidajate ja kehvikute kaitsjad olevat, tulete ja tahate sellest 5 miljonist, mis kehvikutele oli määratud, vanapõllupidajatele kingitust teha, noh öelge, kas ei ole see siis demagoogiline võte? (Vahelhüüe.) Ja sellepärast hääletasime meie Kuris'e ettepaneku maha.

Aruandja M. Martinson: Nähtavasti ei ole kõigil selge asundusekapitalist elukorterite ehituselaenu andmise põhimõte. Ma kuulsin härra Köstri vahelhüüet 50 tuhande krooni kohta. (Vahelhüüe.) Härra Köster, Teie kui endine põllutöominister peaksite teadma,

et selle laenu põhimõtteks on ainult neile väikekohapidajatele siit ehituselaenu anda, kes oma kinnisvara pantida ei saa, nagu vanapõllumehed seda saavad. Seepärast on ka tähtis iga väikene summa, mis juurde tuleb, sest et neil teist teed ehituselaenu saamiseks ei ole. 30.000 krooni ei võimalda vanatalude ehituselaenu küsimust lahendada, sellega saaks rahuldada 6—7 vanatalupidajat. Missuguse mõõdupuu järele valite välja need 6—7 vanatalupidajat, kes sellest osa peaksid saama, kuna kõik teised peavad oma kinnisvara pantimisel maapangast ehituselaenu nõutama.

O. K ö s t e r (fakt. märk.): Aruandja Martinson, minu vahelhüüdest vist ebaõigelt aru saades, tõlgitses seda nii, justkui ma ei pooldaks küllalt ehituselaenu andmist maale väikekorterite ehitamiseks. Ma ütlesin vahele just vastupidi, et 50.000 kroonist selleks on liiakski vähe.

R. K u r i s: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Siin on eksiarusaamine. Ma ei ole teinud ettepanekut, väikemaapidajatele maal elukorterite ehituselaenu summat vähendada, vaid minu talupidajatele ehituselaenu määramise ettepanek oli vaba summa peale, missugune oli hääletamisel vabaks jäänud. Seda summat mingiks otstarbeks ei olnud määratud, kui mina ettepaneku tegin, aga mida kavatses keegi teine Riigikogu liige, ei võinud juba mina teada.

Ma saan väga hästi aru, et elukorterite ehitamiseks maal on summasid tarvis, ja nende suurendamise vastu ma ei ole, vaid olen valmis seda isegi toetama.

Mis puutub härra Märt Martinson'i poolt ettetoodud väitesse, et sellest 3 miljoni sendist oleks jätkunud kõigist 6-le või 7-le vanatalule, siis pean ära märkima, et need arvamisid siiski on ebamäärased. Meie oleme harjunud nägema, et ühele asunikule ehituselaenu antakse 30.000 kuni 70.000 senti, tähendab 300—700 krooni. (V a h e l h ü ü e.) Rkl. Gustavson, need on keskmised andmed üle riigi, mis ma ette toon, sellepärast on need õiged, nende juures minul ei ole põhjust kahelda. Kui oleks aruandja näidanud keskmise laenu, mis asunikkuudele ehituselaenuks antakse, — 500 krooni iga talu peale, siis oleks saanud sellestki summast 60 vanatalule anda. Vaadake, 60 vanatalu oleks siiski saanud rahuldada. Muidugi on see vähe, aga kui oli vabu summe, siis oleks võidud seda selleks kasutada. Pean alla kriipsutama, et põllumeeste kogude rühm ei ole teinud midagi selleks, et ehituselaenu vanataludele anda.

P. S c h ü t z: Rkl. Kuris seletas praegu, et tema on leidnud eelarves

50.000 krooni vabu summe ja arvab, et mis need ikka lohisevad, anname sellest põllumeestele ehituselaenu. Asi ei ole aga nii. Kui rkl. Kuris rahaasjanduse komisjoni tööd oleks tähele pannud, siis ta oleks kuulnud, kui mina § 1. juures tegin ettepaneku, 50.000 krooni vähendada mõisnikkude tasu arvel, siis põhjendasin ma seda sellega, et meie kavatsime selle summa paigutada maale elukorterite ehituselaenu summa suurendamiseks ja, nagu ma juba enne võttes tähendasin, võttis komisjon selle teadmisega minu vähendamise-ettepaneku vastu. Nii et see summa ei olnud vaba, vaid see oli vähendatud selleks, et seda maal elukorterite ehituselaenu suurendamiseks üles võtta.

K. T o n k m a n: Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. Kuris juhtis Riigikogu tähelepanu selle peale, et põllumeeste kogud ei ole selle eest hoolt kandnud, et vanapõllumehed oleksid ehituselaenu saanud. Pean tähendama, et peab ühel Riigikogu liikmel palju julgust olema nii rääkida. Juhin tähelepanu järgmisele asjaolule. Kui teie ridadest härra Soonberg oli Põllutööministriks, sel korral võttis Riigikogu vastu eelarve korras 10 miljonit marka ehituselaenu andmiseks maale elukorterite ehitamiseks vanapõllumeestele, siis jättis härra Soonberg vastava seaduse Riigikogule esitamata, et selle summa oleks saanud laenuks välja anda, ja see summa anti linnadele ja alevitele elukorterite ehitamiseks. Näete nüüd, kuidas teie olete vanapõllumehe eest hoolitsenud. Riigikogu võttis eelarve korras vastu, aga teie ministri tahtmatusest ja vastutulematusest jooksis see summa kinni, ja maa ei saanud seda summat kasutada selleks, milleks seda vaja oleks olnud. Seepärast ei ole nüüd õige tulla ja näpuga näidata meie poole, et vaadake, mis teie teete.

O. K ö s t e r (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean ma õiendama rkl. Tonkman'i väidet, kes tõi esile, justkui oleks endine Põllutööminister Soonberg need summad välja andmata jätnud. Ma olin mäletavasti ka siis valitsuse liige ja see summa kuulus rahaministeeriumi eelarvesse ja seda pidi käsutama sisuliselt ka see minister. Aga see ei ütle seda, et praegu ei peaks antama. Praegu on teie endi...

J u h a t a j a: Rkl. Köster, palun jääda faktilise märkuse piiridesse.

A. S c h u l b a c h: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui siin omavahelisi vanu arveid õiendatakse, siis peaks jääma tõsiasjade piiridesse. Kui siin käsitatakse krediiti, mis omal ajal oli määratud maale

elukorterite ehitamiseks, siis seda krediiti ei määratud üksi eelarve korras, vaid selle kasutamise kohta võttis Riigikogu vastu seaduse, mille oli algatanud tööerakondlane rkl. Oja. Pärast seda Vabariigi Valitsus aga ei mõelnudki raha sellele seadusele vastavalt välja anda. Mul isiklikult oli siis au pöörata selleaegse rahaministri poole küsimisega, mispärast sellekohased summad ei ole välja antud, kes vastas, et teatud põhjustel ei pidavat see võimalik olema. Siit võib härra Tonkman oma järeldused teha. Igatahes ei olnud nende summade käsitlemine mitte Põllutöoministri, vaid rahaministri käes.

K. Tonkman: Austatud Riigikogu liikmed! Ma pean tähendama, et põllumeeste kogude rühma poolt tehti eelarvekomisjonis ettepanek, 10 miljonit marka riigi eelarvesse võtta, mis ka sel korral vastu võeti. Kas tolleaegne rkl. Oja on mingi seadusenovelli esitanud või mitte, see käesolevasse küsimusse ei puutu, vaid Põllutöominister oli kohustatud hoollt kandma selle eest, et need summad maale juhitaks, mis Riigikogu poolt selleks määratud. Tõin selleks Riigikogus seda ette ja näitasin, kuidas asi on. Kõnelesin sel korral siitsamalt kõnetoolilt ja juhtisin selleaegse Põllutöoministri tähelepanu selle peale. Et aga Põllutöominister teemata jättis, ja see summa kinni jooksis ning pärast alevikkudele välja anti, see on fakt, mida kinni naelutada tuleb.

Juhataja: Rkl. Kuris on sõna soovinud, tema on kaks korda arutamisel oleva osa kohta sõna tarvitanud, ja sellepärast ei saa temale enam sõna anda.

O. Köster (fakt. märk.): Asi peaks küllalt juba selge olema. Selge on, et Põllutöoministri käes riigikassat ei ole. (Vahelhüüe.) Eelarve on lihtsalt paber, mitte kassa. Ma mäletan, et tolleaegne Põllutöominister härra Soonberg valitsuse laua taga nõudis raha väljaandmist rahaministrilt. Rahaminister ei leidnud põhjust raha välja anda. Olete ju nüüd sama rühmaga koos valitsemas, eks küsige, miks selleaegne rahaminister Oinas, kes praegu ka kaasa valitseb, seda summat ei andnud, ja ärge pöörake tolleaegse Põllutöoministri poole. (Vahelhüüed.)

R. Kuris (fakt. märk.): Asjaliku märkusena lubatagu öiendada, et see küsimus käsitas elukorterite ehitamiseks krediiti alevikkudes. Ma ei tea, miks see alevikkude ehituselaen Põllutöoministrile korda peaks minema. Kui ma täna tegin ettepaneku, minu ettepanek on seal, suurendada krediiti vanataludele hoonete püstitamiseks, siis usun, et põllumeeste

rühm, samuti ka Põllutöominister, peaksid seda toetama. Mina ei taha vana ajalugu ajaviiteks siin öiendada, vaid tahan oma ettepanekuga teha positiivset tööd, ja kõigil vanatalude ehituselaenu pooldajatel on võimalus oma tõsist taht minu ettepaneku toetamisega näidata.

K. Tonkman (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean öiendama, et just vanadele põllumeestele oli raha määratud elumajade ehitamiseks, aga see jäeti kasutamata Põllutöoministri poolt. (Vahelhüüed.)

Aruandja M. Martinson (lõp sõna): Ma pean ära märkima seda, et nähtavasti ei ole kõigil Riigikogu liikmetel selge viimane küsimus, mis kõne all oli, nimelt summade määramine vanapõllupidajate elukorterite ehitamiseks. See summa oli riigi eelarves. Nüüd aga vahetatakse see asundusekapitali summaga ära.

Asundusekapitalist on antud summad, kuid ainult neile, kellel riigimaad kuni 5 ha ja missugust maad pantida ei saa. Kui aga valitsus ehituselaenu seaduse määrust peaks muutma, ja on kuulda, et ta kavatseb seda muuta, siis on tal võimalik asundusekapitalist selle sama paragrahvi alt anda ehituselaenu ka vanapõllupidajatele, millest antakse ka praegu väikekohapidajatele alevite ja linna administratiiv-piirides. Kui tahetakse eripunktina seda summat üles võtta, siis see olukorda ei muuda. On ükskõik, kas see summa on ühe või kahe punkti all, sest valitsus võib paragrahvi piirides summad üle kanda asundusekapitalis ilma Riigikogult luba küsimata.

Härra Kuris'ele pean vastama, et tema nähtavasti ei tunne vanatalupidajate hooned. Kui asunik võib rahulduda 50-tuhandesendilise laenuga, siis peaks härra Kuris teadma, et neil on sealjuures kergendatud tingimustel ehitusmaterjal. Vanatalupidajad peavad aga ehitusmaterjali ostma. Seal ei saa ta midagi väikese summaga teha. Samuti on vanatalupidajate hooned suuremad kui asunikudel. Sellepärast ei saa meie nende summadega arvestada, mida härra Kuris siin ette tõi. Oletame, et tähendatud summaga saaks 15 vanatalupidajat rahuldada, rohkem aga mitte, sest keskmiselt tuleb ikkagi kuni 200.000 senti talu peale ehituselaenu arvata. (Vahelhüüed.) On tarvis läbi viia, et kõik laenu tahtjad saaksid ühedel ja samadel tingimustel laenu. Ei saa ka vähendada väljaminekute esimest paragrahvi, sest need summad on eelmise valitsuse poolt suuremalt osalt kindlaks määratud, ja võõrandatud maade endistel omanikkudel on õigus

neid summasid kätte saada. Kui valitsus ei suuda neile summasid välja maksta, siis võivad nad kohtuga neid välja nõuda.

Mina kui aruandja ühinen härra Voiman'i ettepanekutega, sest vastav minister avaldas selle kohta oma nõusoleku, kuigi arvas, et selle teostamisel võib tulla raskusi. Härra Kuris'e ettepanekutega ma ühineda ei saa, sest et need märksa suurema summa § 1-est ära võtaksid.

Samuti ei saa ma ühineda härra Kornell'i ettepanekuga, kuna see ettepanek on lihtsalt ülepakumine.

Juhataja: Aruandja on rkl. Voiman'i paranduse-ettepanekutega ühinenud, nii et need eraldi hääletamisele ei tule. Hääletamisele tulevad rkl. Kuris'e ja rkl. Kornell'i paranduse-ettepanekud.

R. Kuris'e ettepanek lükatakse tagasi.

A. Kornell'i ettepanekud lükatakse tagasi.

II osa võetakse vastu ühes parandustega.

Juhataja: Seaduseelnõu II lugemine on lõpetatud.

14. Avalikkude algkoolide seadus — II lugemisel.

Haridusekomisjoni aruandja A. Sõster.

Juhataja: Käesoleva seaduseelnõu II lugemisel jätan ära paragrahvide teksti ettekandmise.

Pealkiri võetakse vastu.

(§ 1.)

A. Schulbach: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Pean oma kohuseks § 1 juures juhtida tähelepanu sellele, et uue seaduseelnõu terminoloogia juures võivad tekkida arusaamatused. Seadus ise, nii endine kui ka praegune, kannab pealkirja „Avalikkude algkoolide seadus“. Eelmise seaduse tekstis jäeti sõna „avalikud“ vahele ja tarvitati ainult „algkoolid“, sest kui pealkiri ütleb „Avalikkude algkoolide seadus“, siis võis tekstis lühendatud terminoloogiat tarvitada. Ainult üksikutel juhtudel, kus oli vaja avalikkude algkoolide mõistet vastandina erakoolidele rõhutada, seal tarvitati terminoloogiat „avalikud algkoolid“. Nüüd on uues seaduse tekstis muudatus selles mõttes, et mõnes kohas on sõnale „algkoolid“ sõna „avalikud“ juurde pandud. Nii näiteks § 1 on öeldud, et „avalik algkool moodustab ühtluskooli esimese järgu“, samuti ka § 2 ja veel mitmes teises paragrahvis, kuid teistes paragrahvides ei ole seda uuendust läbi viidud. Võiksin nime-

tada terve rea paragrahve, kui härra aruandja seda soovib, kus sõna „avalikud“ puudub. Nii näiteks § 36 juures kõneldakse, et „algkooli kursust kestab 6 õppeaastat“. On selge, et siin on juttu avalikkudest algkoolidest, sest et ainult avalikkude algkoolide kursust võib selles seaduses kindlaks määrata. Kui ühes osas paragrahvides on endine termin „algkoolid“ muudetud „avalikkudeks algkoolideks“ ja teistes paragrahvides mitte, siis võivad kergesti tulla arusaamatused. Iseenesest mina, kui Riigikogu liige, ei saa hakata tegema parandusi ja sellepärast tahtsin paluda, et härra aruandja veel kord läbi vaataks terminoloogiat ja selles mõttes parandaks, et terminid ühtlased oleksid.

Aruandja A. Sõster (lõpusõna): Sel ajal, kui Asutavas Kogus vastu võeti Avalikkude algkoolide seadus, ei olnud veel erakoolide seadust olemas, seepärast ei olnud tarvis vahet teha ega ära märkida, missugune on avalik kool, missugune erakool. Oli tarvitatud sõna algkool ja mõisteti avalikku algkooli. Nüüd on vahepeal erakoolide seadus ilmunud ja seetõttu peab vahet tegema avaliku algkooli ja erakooli vahel. Kui mõne paragrahvi juures sõna „avalik“ puudub, siis redaktsiooni komisjon silub selle.

§§ 1 ja 2 võetakse vastu.

(§ 3.)

M. Vesterblom: Lugupeetud rahvasaadikud! Teen ettepaneku,

§ 3 viimne lause vastu võtta järgmiselt: „Kui kokkuleppele ei jõuta, loetakse õppekeeleks lapse kodune keel, mida ta paremini oskab.“

I lugemisel tähendasin, et siin võib niisugune juhus ette tulla, et laps satub Eesti kooli, aga ise seda keelt sugugi ei valda. Kui kujutame, et ühel õpetajal on klassis 40 last, ja üks nende hulgast ei mõista keelt, kui mitu protsenti peab see õpetaja aega selle lapse peale kulutama, et laps suudaks teistega sammu pidada. Õpetaja satub selle läbi väga täbarasse seisukorda, samuti ka laps. Kui arvame, et mõnes suhtes vanemate vahel arusaamatus on, ja laps satub selle riiu läbi halba seisukorda ja koolis edasi ei jõua, siis peaks Riigikogu teisel arvamisel olema ja olukorra lahendamata sarnaselt, et laps ei kannataks, kui vanemad riius on.

Teiseks tuleks juurde lisada, et minu poolt tehtud paranduse-ettepanek on kestnud eelmises seaduses juba 10—12 aastat ja see ei ole takistuseks veel olnud, et lapsed ei ole saanud kooliharidust. Kohtuni on asi läinud ainult üks kord, ja see oli

õieti sellepärast, et kohalikud asutused olid lapse saatnud kooli, mille keelt laps õieti ei osanud. Asi läks kuni Riigikohutuni, seal muudeti asi ümber. Laps oli aga aasta võõras koolis käinud, üks aasta oli kaotsi läinud, ja pärast tuli uuesti alata oma keeles.

Aruandja A. Sõster (lõpusõna): Härra Vesterblom'i ettepanek oli haridusekomisjonis arutamisel ja selle kohta võeti väga palju sõna, kuid lõppude-lõpuks asus komisjon seisukohale ja lükkas rkl. Vesterblom'i ettepaneku tagasi ning võttis paragrahvi niisugusel kujul vastu, nagu see eelnõus esitatud. Härra Vesterblom'i ettepanek oli järgmine: „emakeeleks lapse kodune keel, mida ta paremini oskab“. Aga härra Vesterblom ise ütles, et niisugune viis tuleb siis tarvitusele võtta, kui vanemad omavahel kokku ei lepi. Kui näiteks isa ütleb, et laps üht keelt peab oskama, ema ütleb, pead teist keelt oskama, üks käsib ja teine keelab, siis võib sellest päris keeruline olukord välja tulla. Seaduses on aga kõiksugused võimalused jäetud. Kui vanemad või lapse hooldajad kokkuleppele ei jõua, siis jääb järele viimne võimalus, laps läheb riigikeelsesse kooli. See sunnib vanemaid kergemini kokkuleppele.

Komisjonis kanti ette palju iseloomustavaid juhuseid Petserimaalt, kus Vene mees võtab setu naise. Venelased harilikult on kodust ära, käivad mööda maad väljas töödel, ema kasvatab lapse üles, ja laps oskab eestikeelt. Aga kui laps on juba jõudnud koolieasse, tuleb venelane koju, siis nõuab ta, saadetagu laps Vene kooli. Laps muidugi ei oska venekeelt. Sellepärast jäi valitsuse esialgne ettepanek kõrvale, kus oli öeldud, et peab saatma isakeelsesse kooli. Valitsuse ette-

paneku järgi on lapse emakeeleks lapse isakeel. Komisjoni nimel härra Vesterblom'i ettepanekuga ühineda ei saa.

M. Vesterblom'i ettepanek lükkatakse tagasi 24 häälega 17 hääle pooltolemisel.

§§ 3 ja 4 võetakse vastu.

(§ 5.)

A. Schulbach: Aruandja seletas, et seaduseelnõus on tarvitatud termin „avalikud algkoolid“ igakord seal, kus nendest jutt, sest algkool ei tarvitse igakord olla avalik algkool. — Sellepärast tuleks vahet teha, kuhu võtta „avalik algkool“ ja kuhu „algkool“. § 5 tuleks kindlasti võtta „avalik algkool“, samuti ka § 8, § 9 j.n.e. juures.

§ 5 juures ei võiks sõna „avalikku“ väljajätmisest segadusi tulla, aga § 9 juures võiks küll. Oleks hea, kui aruandja saaks veel kord seaduseelnõu läbi vaadata selles mõttes, kus tarvitada terminit „algkool“ ja kus „avalik algkool“.

Kuna kell juba 9 on ning teiselt poolt seaduseelnõu rutuline ei ole, sellepärast oleks otstarbekohane seaduse arutamine täna katkestada ja seda järgmisel koosolekul jätkata. Sellekohaselt teen ettepaneku,

koosolek lõpetada.

Juhataja: Ma saan aru, siin on kaks ettepanekut. Kui koosoleku lõpetamise ettepanek peaks läbi minema, siis on loomulikult katkestatud seaduseelnõu arutamine.

Panen hääletamisele ettepaneku, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Ettepanek on vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 21.

Õige.

Kinnitan.

Koosoleku sekretär (allkiri).

Koosoleku juhatajad (allkirjad).